

BULLETIN

van de Historische kring

HET LAND VAN HERLE

OPGERICHT 4 APRIL 1945

Twee-maandelijks tijdschrift ter versteviging van het contact tussen de historie-beoefenaars en historie-belangstellenden, wonende in het oude Heerlener land.

GESCHIEDSCHRIJVING

over Heerlen en omgeving

REEDS vaker is door middel van de pers de wekroep vernomen om de geschiedenis van Heerlen te boek te stellen en uit te geven. Deze berichten werden gedragen door de psychologische ondertoon van het Ciceroniaanse: „Hoe lang nog zult gij ons geduld op de proef stellen?”

Tijdens de Heerlense streekdag van Limburgs geschied- en oudheidkundig genootschap op 19 april j.l. heeft onderget. hierover een en ander naar voren gebracht. Teneinde de afwezigen op die bijeenkomst tegemoet te komen en tevens om naar gebruik de strekking van het betoog vast te leggen, volgt hier een korte samenvatting.

Inderdaad is de vraag naar een uiteenzetting van ons eigen geschiedkundig verleden in boekvorm enigermate actueel. Bezoekers van het archief komen er wel eens mee voor de dag, alhoewel bijzondere onderwerpen veruit de overhand hebben. Ook van de plaatselijke boekhandel verneemt men soortgelijke berichten. Toch is in het verleden heel wat over Heerlen gepubliceerd (1). De meeste gegevens zijn evenwel in tijdschriften verspreid verschenen, terwijl sommige goede uitgaven verouderd zijn en bovendien uitverkocht. Een handboek van enige allure, Heerlen waardig, is inderdaad tot heden nog niet van de pers gekomen.

Een poging om in deze richting voorbereidend werk te verrichten werd ingezet met de uitgave van dit Bulletin, dat sinds 1951 regelmatig verschijnt. Overzichtelijke klappers wijzen de lezers voldoende de weg. Maar ook deze werkmethode van geschiedschrijving kan uiteraard niet uitgroeien tot een samenvattend handboek.

Wil men nu komen tot de beoogde uitgave van een leesbaar en overzichtelijk boekwerk, dan dient men zich vooraf goed te realiseren, dat de tekst op een verantwoorde wetenschappelijke basis moet steunen. Laat men dit beginsel los, dan komt men vroeg of laat terecht bij de categorie van hoekwerken, die beneden de maat liggen van een gezonde historische critiek, terwijl het belangstellend publiek het gevoel krijgt van bij de

neus te zijn genomen. Uiteindelijk is hiermee de studie van het eigen verleden evenmin gediend.

Nu is het merkwaardig, dat velen zich bekwaam achten om aan geschiedenis te doen. Desondanks blijft het waar, dat voor de uitoefening van elk vak beroepskennis is vereist, die een gedegen en soms langdurige opleiding veronderstelt. Een verantwoorde diagnose bij ziekte b.v. verwacht U toch van uw huisarts of specialist! Hiermee is niet gezegd, dat iedereen, die aan geschiedbeoefening doet, geen waardevolle bijdrage zou kunnen leveren, geenszins. Men kan immers op verschillende manieren medewerking geven aan de verkrijging van goede resultaten in het grote geheel. U kunt deze gedachte zelf uitwerken: hoevelen werken b.v. in de bedrijven, laboratoria en administratieve diensten niet samen om de deskundigen behulpzaam te zijn bij de bereiking van hun onderscheidene doeleinden. Dit beginsel kunt U doortrekken op elk werkterrein, óók op het gebied der geschiedbeoefening.

De beste aanpak is en blijft de raadpleging der onvervalste bewijsstukken: de archaeologica en de archieven. In dit verband moge ik verwijzen naar mijn betoog over de „Plaatselijke geschiedbeoefening en archiefonderzoek” (2). Wie niet tot de bronnen teruggaat, geraakt in het gevaarlijke vaarwater der subjectiviteit met als gevolg complicatie en afschrijverij.

De bewerking van dit arbeidsveld van Heerlen blijkt nu een vrij hachelijke karwei te zijn. Nemen we de archaeologica en de archieven op dit punt kort onder de loupe. Van de eerste groep van bewijsstukken moet worden vastgesteld, dat de ontoereikende onderzoekingsmethode der 19e eeuw op belangrijke aspecten tot foutieve interpretatiecritiek heeft geleid. Deze materie moet derhalve herzien en herschreven worden. Rest ons nu nog de eerste fase van elke geschiedbeoefening n.l. die der eenvoudige beschrijving van de aanwezige museumstukken m.a.w. los van hun oorzakelijk verband, in dit geval hun stratigrafische ligging, waarin ze hadden moeten zijn thuis gebracht. Sinds de rijksdienst voor het oudheidkundig bodemonderzoek dit terrein bestrijkt, worden de losse vondsten en andere bodemresten in hun eigen bewoningslaag en kultuurniveau geplaatst, zodat het eertijdse reële historische beeld sterk benaderd wordt. In het archief van vorengenoemde rijksdienst wachten deze gegevens dan op definitieve afwerking.

De romeinse periode wordt voorafgegaan en gevolgd door de praehistorie en de frankische tijd. Hier staat vooral Heerlerheide in het brandpunt. Het is evenwel niet zo eenvoudig om met het voorhanden bronnenmateriaal hiervan een overzichtelijk geheel te schetsen. Er zou al veel gewonnen zijn, als de bodemvondsten met hun bekende vindplaatsen eens in een afgerond overzicht bij elkaar zouden worden geplaatst, toegelicht met situatietekeningen. Aan de hand hiervan zou men wellicht tot een verdere beoordeling van zaken kunnen komen.

Wie de middeleeuwen en latere tijden van Heerlen wil behandelen, zal er niet aan kunnen ontkomen om de betrokken archieven te onderzoeken.

Dit archievenbezit is naar zijn aard nogal verschillend en naar zijn omvang eveneens groter dan men zou verwachten. De eerstgenoemde kwaliteit heeft evenwel tot gevolg gehad, dat de documenten niet centraal bewaard werden. Daarnaast zijn de archieven, afkomstig van eenzelfde bestuursorgaan, door allerlei omstandigheden sterk verspreid geraakt. De afschriften ervan kan men dan in het archief van hogere bestuursorganen aantreffen. Tot ver in het buitenland kan men ze raadplegen zowel bij overheids- als bij particuliere instanties, maar U zult me toegeven, dat deze situatie de zaak, die ons bezig houdt, niet bevordert. Niet alleen vraagt deze opsporing de nodige tijd, maar soms treft men de betrokken bescheiden aan op verzamelaarsplaatsen, waar geen inventarissen of andere hulpmiddelen een systematische raadpleging zouden kunnen bevorderen om nog niet te spreken van het kopieerwerk, dat hiermee gemoeid is. Praktische konklusie : dit onderdeel van ons geschiedkundig verleden kan slechts voor gedeeltelijke publikatie in aanmerking komen.

Behalve de vorengenoemde kennisbronnen beschikken we nog over bronnenuitgaven, over boekwerken, waarin authentieke bescheiden, vermengd met bronnen van minder objectiviteit, verwerkt zijn en tenslotte losse artikelen. Vooral de twee laatste groepen dienen met omzichtigheid te worden geraadpleegd. Vaak blijkt, dat hier niet *alle* bronnen zijn onderzocht of dat de beschikbare bronnen foutief „bewerkt” zijn, hetgeen weer geleid heeft tot twijfelachtige gezichtspunten. Ook de groepering der verkregen gegevens leidt uiteindelijk tot een afgerond geheel met een vertekend beeld. In dit verband vermeld ik de vaak geraadpleegde „Leenen van Valkenburg” van J. Habets en de Dictionnaire historique van de Crassier. Wie de lenen van het Heerlener land wil beschrijven, zal toch rekening moeten houden met het feit, dat er zich onder de streekgeschiedkundigen een op de ervaring steunende eenstemmige mening heeft gevormd, dat b.v. beide vorengenoemde werken niet betrouwbaar zijn. Men zal derhalve de voorhanden archieven op dit punt opnieuw moeten nagaan, wil er een hedendaagse verantwoorde uitgave der omvangrijke lenen binnen het Heerlener land verschijnen.

Met dit schetsmatig beeld voor ogen lijkt mij voldoende aangetoond, dat een degelijk handboek over Heerlens verleden zo maar niet uit de pen kan vloeien. Bovendien kan men hieraan nog andere gezichtspunten vastknopen zoals b.v. wat men in dit geval onder „het geschiedkundig verleden” wil begrijpen en wat onder „Heerlen” eventueel „het land van Herle”. Nemen we beide begrippen in ruime zin, dan wordt het arbeidsterrein in de diepte en breedte uitgebreid, hetgeen overigens geen principiele bezwaren oplevert.

Willen we nu ter zijner tijd toch tot de zo begeerde uitgave geraken, dan lijkt mij in dit stadium - zo stelde ik in mijn betoog - de werkwijze verantwoord van een bewerking van z.g. capita selecta of afzonderlijk uitgekozen onderdelen, gelicht uit het totaalbeeld van ons verleden. Hierbij verwees ik naar het boekwerk, dat in 1921 verscheen onder de titel: Historische opstellen over Roermond en omgeving. Voor de leek aantrekkelijker en vlotter leesbaar is het in 1955 verschenen „das Monchschaer Land”, een uitgebreide geschiedkundige verhandeling van het ons allen bekende Eifelstadje Monjoie. De omslag maakt u al onmid-

dellijk wegwijst met een opsomming van de besproken gezichtspunten n.l. „Geschichte, Kirchengeschichte, Wirtschaft, Landschaft und Volkstum.” Uiteindelijk is mijn suggestie eveneens betrekkelijk en derhalve aanvechtbaar. Een absoluut beeld van het verleden zal immers een ideaal blijven d.w.z. nimmer het moment van voltooiing bereiken. Ten gevolge van de ontsluiting van het oudheidkundig bodembezit, van de archiefbronnen en de opsporing van onbekend geraakte bewijsstukken zullen ook hedendaagse geschriften verouderen. Een sterk voorbeeld uit onze Kerkgeschiedenis is hiervan b.v. het in 1950 verschenen boek van dr M. Dierickx S.J. Over de oprichting der nieuwe bisdommen in de Nederlanden onder Filips II, 1559—1570. Het ons tot nu toe voorgeschilderde beeld van het voorspel van de Opstand in de Nederlanden krijgt met deze uitgave een geheel ander aspect. Hoofdfiguren, die men een verdachte rol had toebedeeld, blijken buiten de hele affaire te staan en zo verder. Hoe werd dit resultaat verkregen? Ten gevolge van een veelzijdige raadpleging der originele bescheiden, de archieven, die uiteraard een der sleutelposities innemen bij elke arbeid van geschiedkundig karakter. Ook zijn bedrevenheid in de palaeografie en vooral in de beginselen der oorkondenleer is hem hierbij van pas gekomen.

Eenzijds moet ik derhalve toegeven, dat de aan te leggen normen voor de totstandkoming van Heerlens geschiedboek niet meevallen. Dat neemt daarom niet weg, dat men bij de toepassing een toelaatbare soepelheid kan en mag betrachten. Er is derhalve niets op tegen, dat op een bepaald tijdstip vastgelegd wordt, hoever we nu staan met onze kennis van het eigen plaatselijk en streekverleden.

Bundeling van krachten is hierbij vanzelfsprekend. Met het afbreken van elkaars werk komen we geen stap vooruit. Heus niet alle samenwerkenden behoeven archaeologen en archivariissen ex professo te zijn, evenmin uitsluitend geschiedenisleraren. Er komen ook bouwkundigen aan te pas, genealogen, heraldici, numismaten en ga zo maar door op het terrein der hulpwetenschappen. Maar kennis van zaken, ieder op zijn terrein, mag toch wel worden verwacht. Tenslotte is het vak geschiedenis een tak van wetenschap, die volgens eigen wetmatigheid te werk gaat. Het is nu de kunst het wetenschappelijk verkregen geraamte te bezielen door in leesbare verhaaltrant onze stad- en streekgenoten dit verleden uit de papieren te doen.

L. VAN HOMMERICH

-
- 1) P. PETERS : Wandelingen in en om Heerlen, met geschiedkundige aantekeningen.
Heerlen, 1917; 216 blz., 8°; hiervan verscheen ook een geïll. 2e druk.
Van dezelfde auteur verschenen talrijke artikelen in de Maasgouw, de Publications, de Nedermaas en de z.g. Mijnummers, uitgave der V.V.V.-Heerlen.
- P. OVERHAGE : Heerlen, der städtische Mittelpunkt des südlimburgischen Bergbaugesbietes.
Landschafts-, Wirtschafts-, Bevölkerungs- und Siedlungsbild.
Hamburg 1939; 187 blz., 8°; geïll.
- L. v. HOMMERICH : De Spieghele historiael van Heerlen.
Heerlen 1948; 63 blz., 8°; geïll.
In het *Bulletin* van de historische Kring van het land van Herle verschijnt sinds 1951 van de hand van diverse medewerkers historische streekdocumentatie.
N.B. Deze lijst is onvolledig.
- 2) Bulletin Land van Herle, 1952; afl. 4, blz. 75—84.

IMSTENRAADSE

bijdragen

In een aantal vervolgartikelen wil ik enige bijdragen leveren over het landgoed en de adellijke familie van Imstenrade. Met opzet heb ik daarvoor de algemene titel van bijdragen gekozen omdat zij toestaat de stof vrijer te behandelen. Elk artikel zal een zelfstandig geheel vormen, zo nochtans dat de serie tesamen ten naaste bij de gehele geschiedenis van landgoed en geslacht omvatten zal. Behalve bij de gedrukte bronnen en publicaties ben ik ook te rade gegaan in verscheiden archieven, het gemeente-archief te Heerlen en de rijksarchieven te Maastricht en Luik. Het schijnt dat er ook op kasteel Mheer nog een en ander berust, maar daarvan heb ik geen inzage gehad. Aan allen die mij bij de soms nogal vergaande nasporingen geholpen hebben, betuig ik mijn oprechte dank.

Van mijn archivalische bronnen vermeld ik hier meteen de voornaamste, omdat zij in de meeste bijdragen ter sprake zal komen. Het betreft een lias uit het rijksarchief te Maastricht, afdeling Landen van Overmaas, en getiteld *Familie-archief van Imstenraedt te Mheer*. Het bevat enkele familiestukken en verder vele bescheiden over de bezittingen der families Imstenraedt en de Loë, ook over die in het land van Heerlen. Ik zal daar veel gebruik van maken. De zestien portefeuilles dragen wel een titel, maar geen nummer. Aanhaling geschiedt daarom steeds onder het woord *Familie-archief*, met eventueel een verdere aanduiding.

Voor deze eerste bijdrage heb ik verder gebruikt gemaakt van de volgende publikaties:

- J. HABETS, *De leenen van Valkenburg, Publications etc.*, t. 21 en vv. Voor ons geval speciaal t. 22 (1885), blz. 168—170.
- P. PETERS, *Wandelingen in en om Heerlen*, blz. 112—113; gaat grotendeels op Habets terug.
- L. BARON DE CRASSIER, *Dictionnaire historique du Limbourg néerlandais, Publications*, t. 66 en vv. Hier speciaal t. 68, blz. 170—171 en t. 69 blz. 352—356. De Crassier kan men nooit dan met de grootste reserve gebruiken. De waarde van zijn werk wordt zeer verzwakt door het totaal ontbreken van bronnenopgaven, en als men zijn zegslieden achterhalen kan, blijkt vaak dat hij ze niet goed gelezen of begrepen heeft. Zijn frans-taligheid heeft hem daarbij waarschijnlijk parten gespeeld. We zullen nog meermalen zien dat hij juist in het geval Imstenrade de verwarring nog groter gemaakt heeft dan ze reeds was.

Voor het moderne Imstenrade heb ik verder benut:

- LOUIS HENNEN, *Eene studie tot een genealogie der familie Hennen (Heerlen, 1939)* een getypt manuscript waarvan het bestaan me toevallig bekend was en waarvan een exemplaar berust in de bibliotheek van het gemeente-archief te Heerlen.

HET LANDGOED IMSTENRADE.

Geografisch gezien is het Imstenrade het oostelijkste deel van het plateau van Ubachsberg, gevormd door de in een cirkel liggende dorpen en gehuchten Elkenraad, Colmond, Ubachsberg, Imstenrade, Huls, Trintelen en Eyserheide, met als hoogste punt de Vrouwenheide bij Trintelen die 200 meter boven de zeespiegel ligt. Binnen deze ring van buurtschappen vertoont het land wel verscheiden glooiingen, doch deze zijn niet zo groot als de hellingen aan de buitenzijde van dit plateau. Door zijn hoge ligging vormt het een duidelijke waterscheiding tussen de bekkens van de Geleen en van de zijbeken van de Geul. Vanouds hebben de waterrijke en beschutte dalen de vestiging van bewoners bevorderd en dat zien we ook in het geval van Imstenrade. Aan de noordzijde ontspringt in de kom van Benzenrade de Geleen en bovenop deze oorsprong bevindt zich de Benzenraderhof. In ditzelfde dal vinden we de hoeve de Dael, eveneens bij bronnen; boven op de rug liggen Imstenrade en Keверberg, niet bij een bron, maar toch niet ver van de voren genoemde verwijderd. Opgravingen zouden misschien aantonen hoe oud al deze hofsteden wel zijn. Dat zij van ouds belangrijke steunpunten van de landbouw waren, kan niet betwijfeld worden. Zij waren oorspronkelijk dan ook niet het eigendom van de eerste de beste, maar van de heer van het domein.

Administratief ligt Imstenrade nog juist in de gemeente Heerlen. Het pad ten westen van het landgoed vormt de grens tussen de gemeenten Heerlen en Voerendaal. In de Voorlopige lijst van monumenten in Limburg zal men vergeefs naar een beschrijving van Imstenrade zoeken. Thans bestaat het kompleks uit twee grote boerderijen en het moderne landhuis met daarnaast het pas gebouwde klooster der Medische Missiezusters.

Van de bouwperiodes der hoeven is mij niets bekend. Oorspronkelijk vormde het bezit één geheel. In de zestiende eeuw echter werd het bezit gedeeld en van die tijd zal ook wel de splitsing in twee hoeven dateren. In de loop der tijden is het geheel uitgegroeid tot een enorm kompleks waaraan de watertoren (van jonge datum) een stoer uiterlijk geeft. Volgens de Zuidlimburgse traditie is het houtwerk geschilderd in de hoofdkleuren van het wapen van Imstenrade, rood en wit.

Peters meende dat er vroeger een kasteel gelegen heeft, maar daar zijn bij mijn weten geen aanwijzingen voor. Ik meen zelfs het te mogen betwijfelen. De familie van Imstenraedt heeft reeds vroeg haar zetel verplaatst naar Mheer in het land van Daelhem. Van een latere vestiging in Imstenrade zelf is nooit iets gebleken. Integendeel, uit het feit dat zij zich zo spoedig elders heeft gevestigd, blijkt mijns inziens dat haar bezittingen en interessen daar belangrijker waren. Imstenrade was niets anders dan een agrarische onderneming.

Het „kasteel” verdient die naam nauwelijks. Het is niet meer dan een prachtige grote villa met vele en ruime vertrekken. Het is gebouwd in het eerste decennium van deze eeuw en draagt op de noordgevel het jaartal 1908. Het ontwerp is van een architect uit Antwerpen. Bij het

bombardement op Aken in de nacht van 14 op 15 juli 1943 kreeg het huis enkele brandbommen. Als een laaiende fakkel stond het brandende spitsje toen in de heldere maannacht, tot het na enkele uren omviel en de ravage op de bovenste verdieping nog vergrootte. Na een provisorisch herstel bleef Imstenrade zonder dak. Eerst bij de bouw van 1954 werd het dak hersteld, zij het in gewijzigde vorm. De muren werden opgehoogd, zodat er een étage bijkwam en het gekompliceerde dakwerk van weleer werd door een eenvoudiger vervangen. Het ranke torentje werd niet hersteld, het nieuwe was veel simpeler van uitvoering. Erg fraai kan men

deze wijzigingen niet noemen. Door de verandering der proporties en door het al te kloosterlijke dak heeft het gebouw veel van zijn voormalige gratie verloren. Vroeger was de torenspits als een teken aan de hemel dat reeds van zeer verre te zien was. Tegenwoordig valt hij nauwelijks meer op.

De oudste vermelding van Imstenrade dateert van het jaar 1359. Enkele jaren later (1378) vinden we het op de lijst der Heerlense goederen die aan Valkenburg kwamen. Het blijkt dan dat Imstenrade behoorde tot de zogenaamde Wickraderlenen. Als oudste vorm van de naam vinden we *Emsenrode*. Daarna komen in de loop der tijden vele varianten: Emstenrade, Embstenrade, Eemstenrade; in een der zijlinies bij voorkeur Emscheraide. Eenmaal in de XVe eeuw Ympstenroede en pas op het eind der XVIe eeuw Imstenraedt. Hierbij is dan nog afgezien van de vele varianten die de uitgang *-rade* vertoont. Imstenraedt en Imstenrade is dus de laatste fase in de ontwikkeling. In deze vorm (Imstenraedt) is de naam ook steeds gevoerd door de familie De Loë. Wij zullen haar daarom voor de familie aanhouden, tenzij een tekst letterlijk wordt aangehaald.

De betekenis van de uitgang *-rade* is duidelijk: een ontginning (denk aan ons woord rooien). Maar het begin? Afgaande op de tegenwoordige vorm (dialekt Umstenrôde) meende Peters te moeten interpreteren Imstein-rode, een ontginning bij het steen, het kasteel. Overigens geeft hij diezelfde interpretatie aan Amstenrade. Maar stond er werkelijk een kasteel en klopt dat ook met de oudste spellingwijze Emsenrode?

Als we nu gaan spreken over de bezitters van Imstenrade, kunnen we voor een groter gemak onderscheid maken tussen de periode der adellijke bezitters en die der niet adellijke bezitters. De eersten immers hadden pachters naast zich voor de hoeve; de tweeden hadden het bedrijf in eigen beheer.

Daar Imstenrade, zoals gezegd, een Wickrader leen was, moest het nadat deze lenen bij Valkenburg waren ingelijfd voor het leenhof van Valkenburg verheven worden, dat wil zeggen elke nieuwe leenman moest bij het aanvaarden van het goed zich voor het hof vervoegen, meedelen dat hij het goed wenste te verheffen als opvolger van zijn voorganger en daarvoor het voorgeschreven bedrag betalen. Men kan het dus zien als een vorm van erkenning van hoger gezag, en tevens als een vorm van suksessierecht. Voor de Wickraderlenen was dat een zijden buidel, waarin een goudgulden en een kamergulden voor de stadhouder, 36 stuiver voor de rechten, 36 stuiver voor de twee assistenten en 18 stuiver voor de griffier (1). De verheffing werd dan genoteerd en het is vooral dank zij deze verheffingsregisters dat wij de opeenvolgende leenmannen der ridderhofsteden kennen. Ontbreken de registers dan vormen onze lijsten grote hiaten.

Als oudste leenman van Imstenrade vinden we in 1359 Konrad Eychorn, volgens de Crassier schepen van Aken van 1350 tot aan zijn dood in 1381. Rond 1386 vinden wij een leenman die de naam van zijn leengoed als eigenaam heeft aangenomen en zich *van Emsenrode* noemt. Sindsdien

noemden zijn afstammelingen zich evenzo van Emsenrode of een variant daarvan.

Tussen 1537 en 1546 is het goed gedeeld. Jan (III) van Imstenraedt heeft toen namelijk de halve hoeve aan zijn dochter Catharina geschonken. Zij was gehuwd met Edmond van Hochkirchen en door erfopvolging kwam dit deel aan de familie Rohe van Opsinnich te Elmpt. Een van hen Edmond Frans verkocht in 1727 publiek zijn deel, dat toen werd aangekocht door baron De Loë-Imstenraedt, die de andere helft reeds bezat en zo werd Imstenrade weer één.

Immers het deel dat in de familie van Imstenraedt gebleven was, ging in 1668 bij het uitsterven van dit geslacht over op zijn erfgenaam de familie De Loë te Wissen. Door de bovengenoemde koop verwierf baron de Loë-Imstenraedt weer heel het bezit, waarvan zijn vader de naam reeds had aangenomen.

Tot dan toe was de naam Imstenraedt slechts een familienaam geweest, geen titel, maar dat werd anders tijdens het keizerrijk van Napoleon. De keizer der Fransen wenste een adel die nauw met de kroon verbonden zou zijn. Nieuwe baronnen werden benoemd. . oude titels werden uitgebreid. Zo werd de toenmalige baron De Loë verheven tot graaf van het Empire en dit geschiedde onder de naam van „Graaf van Imstenrade”. Zijn sympathieën met de keizer waren blijkbaar nogal groot, want een zijner zoons gaf hij de namen Otto Napoleon. Toch heeft het niet lang geduurd. Het franse keizerrijk verdween en de erfgenamen namen weer de baronnetitel aan. De familie De Loë-Imstenraedt zou trouwens Imstenrade niet lang meer bezitten. Bij de dood van de enige graaf van Imstenrade werd de erfenis onder zijn kinderen verdeeld. Zijn dochter Louise verwierf heel Imstenrade. Toen zij echter in Oostenrijk huwde was haar belangstelling voor het Heerlense domein niet groot genoeg om het haar te doen bewaren. De andere familieleden schijnen niet van zins of niet in staat te zijn geweest Imstenrade voor de familie te behouden en zo ging heel het landgoed in vreemde handen over. Het mag ons verwonderen, omdat de familie de naam toch aan de hare had toegevoegd en blijkens de bouw van Terworm toch wel belangstelling voor Heerlense goederen bezat. Hiermee sluit de periode der adellijke bezitters.

Naast, liever onder deze adellijke leenmannen stonden *de pachters*. Zij beheerden heel het landbouwbedrijf en droegen een deel van de inkomsten aan de heer over, hetzij in natura, hetzij in geld. De voorwaarden van een dergelijke pacht werden nauwkeurig omschreven in het kontrakt, een *gicht* zoals men toen zei. Wij bezitten nog enkele van die gichten.

Voor eerst is er een notariële akte van 15 oktober 1666 waarin Jacob Brenenberg inwoner van Aken namens Emond van Opsenich genambt Rod de verklaring aflegt over *seeckeren hoff genambt Embstenraede* dat de schuld die aan deze hof verbonden was, aan genoemde heer was voldaan (2). Het betreft hier dus het deel van Imstenrade dat in de XVIe eeuw door Catharina van Imstenraedt uit de familie vervreemd was. Iets beter zijn we ingelicht over de andere helft van Imstenrade, en wel over de periode 1668 tot 1700, dus juist na de dood van de laatste Imstenraedt. We zullen dan ook zijn weduwe zien optreden en na haar

dood haar neef Philippe Christoffel de Loë. Het nu volgende is ontleend aan het reeds genoemde familie-archief (portef. Hof Imstenraede). Men bedenke daarbij dat het de tijd is van Lodewijk XIV die de Nederlanden telkens weer in zijn oorlogen betrok. Mheer hoorde als onderdeel van Daelhem bij de Spaanse Nederlanden, Heerlen daarentegen onder de Republiek.

In 1668 werd op het kasteel te Mheer („alhier tot Meer”) een overeenkomst gesloten door *Christine B. van Loe Weduwe van Imstenrat zu Meer* en *Gerit Prickarts*. Het stuk is door beiden ondertekend. De Weduwe van Imstenrat schrijft steeds met een groot en energiek schrift. Er werd uitdrukkelijk bij bepaald dat Prickarts zijn pacht op het huis te Mheer moest bezorgen. Dat was niet zonder risico. De pachter had er wel een dagreis aan. Bovendien moest hij verscheiden landsgrenzen passeren. En dan was er nog altijd de onveiligheid der wegen, bijzonder in oorlogstijd. In 1671 werd het kontrakt hernieuwd voor de tijd van twaalf jaar. De rekeningen der volgende jaren zijn er telkens bijgevoegd. Men paste zich aan de benarde omstandigheden aan en zo werd er voor de jaren 1671—76 een en ander in mindering gebracht, wegens de tegenslagen die de pachter te lijden had. De pacht is blijkens de rekeningen na het verloop der twaalf jaren weer verlengd. Maar in 1690 kwamen er ernstiger moeilijkheden.

De Hoogmogende Heren te Den Haag namen op 3 april van dat jaar een resolutie aan omtrent een financiële aanslag op alle goederen in haar Overmase gebieden. Imstenrade werd getaxeerd op 139 gulden 2 stuver hollands. De aanslagen zijn ondertekend door een zekere Van de Roer, wiens naam we nog meer zullen tegenkomen.

Maar de Fransen die ook in het land waren (Negenjarige oorlog, 1688—97) eisten van hun kant eveneens schatting. Op 5 september van het zelfde jaar 1690, werd Imstenrade aangeslagen voor 90 gulden 9 stuver „op pene van bij gebreecke van dyen het leen als faillant aenden intendant van Luxemborgh over te geven”. De pachters waren daar blijkbaar niet zo haastig mee, maar het bestuur van Heerlen zat tussen twee vuren. Daarom kwam op de vooravond van Kerstmis de volgende instructie:

„Woordt aen de meedegelders van het *berger quartier*. . . . geordonneert haer jaerlix 25 vaeten haever voor de stalle van den gouverneur van Maastricht promptel. te leveren binnen 24 uijren alhier op den kerckhof in het hujs van Sr. Doutzenbergh ende haer achterheijt van het voorleden jaer oock bij betaelen op peene dat de naelaetige met alle riguer daertoe sullen woorden gebrocht.

Actum den 24 Dec. 1690.

w.g. Bogermannus Burgmt.

ter ordtic

Pieter Boimans Borg.

Wil Fransen

Er staat bij aangetekend:

„vier vaeten haver voor 't jaer 1690 goedt gedaen”

Het ging Prickarts niet voor de wind. De ontvanger liet aan de baron weten dat hij geen rekenschap kon geven, omdat de pachter voor het jaar 1691 slechts het *vet varken* te Mheer geleverd had. Hij tekende daarbij aan:

P.M. dat aenden vors. halffwin eenigen quijtslag moet gedaen worden over ruim een boender terff en ontrint twee boender spelt, alles gans doeff en gecrompen door mij den 14 aug. 1691 ge-
visiteert.

Gerard Prickarts heeft het blijkbaar toch kunnen rooien, want op 9 juli 1694 gingen hij en zijn vrouw Gertruydt Arets een nieuw kontrakt aan „voor den hof gelegen tot Imstenraedt” met de Baron de Loë (diens tante, de weduwe Imstenraedt, was in 1693 overleden).

De laatste overeenkomst dateert van 12 januari 1707. Gerard Prickarts was toen reeds gestorven want zijn weduwe Gertruyd Arets blijkt nu gehuwd met de „eersamen Dionisius Brewer”. Van de latere jaren zijn geen gegevens meer voorhanden. Wel vond ik nog een ongedateerd, maar uit deze periode stammend bericht:

Collector van de bancke Simpelvelt bekent dat de halffen van den here van Mheer wonende op Imstenradt genand gerardt prickardt betaalt heeft”

Wanneer en voor wie of wat? Het was niet te achterhalen.

Zoals gezegd, werd Imstenrade na de Franse tijd door de familie De Loë verkocht. Sindsdien zijn de beide hoeven meermalen van eigenaar verwisseld. De noordelijke hoorde tot in onze tijd aan de familie Widdershoven. Op de zuidelijke woonde op het einde der vorige eeuw de familie Brouwers. Dit laatste deel van Imstenrade werd in het begin dezer eeuw gekocht door de belg Frans Schepens, die zijn deel van de hoeve liet moderniseren (in die tijd zal de watertoren gebouwd zijn) en tevens het „kasteel” liet bouwen. Hoe hij daartoe kwam? Deze energieke ondernemer was geboren in 1862 te Esschen (B). In zijn jeugd had hij vele reizen gemaakt en nadien was hij te Antwerpen een Kargadoorsbureau begonnen. Het sukses heeft hem zo ongeveer zijn hele leven begunstigd. Hij is een der medeoprichters der levantlijnen en hij deed zaken over heel de wereld. Koning Leopold II die zoveel voor de economische ontwikkeling van België gedaan heeft, achtte hem zeer hoog en heeft hem meermalen onderscheiden. Behalve het hoofdkantoor te Antwerpen had hij nog kantoren in Parijs, Londen en Berlijn. Door zijn huwelijk kwam hij in contact met Heerlen. In Luik leerde hij namelijk Sophie Ross kennen, die weliswaar in Luik geboren was (1870) maar uit Heerlense ouders stamde en verwant was aan de bekende familie Hennen. Zij studeerde muziek in Luik en gaf later concerten. Hierdoor kreeg zij relatie met Frans Schepens met wie zij op 16 mei 1893 in het huwelijk trad.

Sindsdien woonden zij in Brussel. Toen Frans en Sophie hun koperen bruiloft vierden, gaf hij haar het landgoed Imstenrade kado. Daarvoor had hij de zuidelijke hoeve gekocht almede de Benzensraderhof en heel het bijbehorende bos. Het bos werd veredeld, en op het hoogste punt werd een nieuw landhuis gebouwd. Om het effect der ligging nog te verhogen werd de glooiing aan de noordzijde zodanig uitgegraven dat zij tussen de beboste hellingen door een schitterend uitzicht geeft op Heerlen en een groot stuk van het noordelijk deel van Zuid-Limburg tot aan de mijn Maurits. Ook naar het zuiden is er een grandioos uitzicht tot aan de bossen van Vaals en Aken. In 1908 was het werk voltooid. Sindsdien gebruikte het echtpaar Imstenrade als buitenverblijf. Sophie Ross overleed te Brussel op 22 maart 1932, haar man op 3 juni 1935. Daar zij geen kinderen hadden stond Imstenrade te koop. Heel het bezit, villa, bos en boerderijen, is tenslotte overgegaan aan de gebroeders Boormans die thans de beide hoeven nog bezitten.

Voor het kasteel was niet zo spoedig een bestemming gevonden. Maar in het eerste oorlogsjaar kwamen er gegadigden. Op 24 november 1939 hadden zich te Heerlen de Medische Missiezusters gevestigd in een huis aan de Caumerbeeklaan. Dit werd al spoedig te klein. Daar de aanwezigheid van de vroedvrouwschool een van de redenen der vestiging in Heerlen was, is het niet zo vreemd dat de aandacht der zusters op Imstenrade viel. In september 1940 verkochten de gebroeders Boormans huis en tuin ten behoeve van de Zusters en deze konden Imstenrade betrekken. Zij zouden er niet ongestoord van genieten. Bij het bombardement van juli 1943 werd het huis zo beschadigd dat het voorlopig ontruimd moest worden. Een jaar lang woonden de Zusters in het patronaat op de Molenberg. Na de oorlog begon men met nieuw élan. In 1946 verrees een houten kapel, gevolgd door enkele woonbarakken. Dit kon echter niet lang duren. Daarom werd er onder leiding van architect Swinkels in 1953 begonnen met de bouw van een klooster. Enkele jaren later werd daar een mooie kapel aan toegevoegd en tenslotte werd er in 1958 nog een ziekenafdeling bij gebouwd. Imstenrade is nu uitgegroeid tot een kompleks van twee boerderijen, een landhuis en een klooster, dat een harmonisch geheel vormt in het vredige landschap. Zo lijkt het er op dat de geschiedschrijver Christiaan Quix nog eens de profetenmantel gedragen heeft. Want in een van zijn talrijke werken schreef hij meer dan een eeuw geleden naar aanleiding van Imstenrade, dat het nog maar een eenzame boerenhoeve was, maar dat het nog eens zou uitgroeien tot een buurt-schap, zoals dat reeds bij zovele hoeven het geval geweest was.

C. DAMEN OSB.

Aantekeningen:

- 1) HABETS, Leenen, Publications 21, blz. 164; en 22 blz. 145.
- 2) Gemeente-archief Heerlen, L.v.O. 2025. Losse gichten.

De plaats der Bandkeramiek

in de

ONTWIKKELING DER BESCHAVING

UIT de opgravingen der laatste jaren weten we, dat er in Zuid-Limburg een bevolking gewoond heeft, die men met de naam Bandkeramici bestempeld. Uit de publicaties daarover mogen we afleiden, dat het mensen waren met vaste woonplaatsen, levende in een geordende maatschappij met een voor de Voorhistorische tijd hoge beschaving, die hier enige eeuwen gebloeid heeft en daarna verdwenen is.

Vragen we naar de herkomst van die beschaving, dan bestaan de volgende mogelijkheden : nieuwe bewoners hebben ze meegebracht of de reeds gevestigde bewoners hebben ze zelf opgebouwd of van anderen overgenomen.

Van de bestaande culturen of beschavingskringen weten wij, dat zij in een bepaalde streek ontstaan zijn en van daar zich uitgebreid hebben. Die uitbreiding kunnen wij ons voorstellen, als de kringen in het water, als we er een steen in gooien. De bodemgesteldheid kan die uitbreiding tegenhouden. Zeeën, bergen en woestijnen waren belemmering voor het verkeer en daarmee voor de verspreiding van een beschaving. Ze beletten ook de versmelting van culturen. Zo ontstonden zelfstandige beschavingskringen in Oost-Azië (China), in Zuid-Azië (India) en in West-Azië, die hun eigenheden hebben en tot in het tijdperk der ontdekkingen elkaar weinig beïnvloed hebben. Dat er ondanks de verkeersmoeilijkheden toch contact geweest is, blijkt hieruit, dat China van India het Boedhisme overgenomen heeft en wij van China het maken van zijde en van India de cijfers, Arabische cijfers genoemd, omdat de Arabieren ze overgebracht hebben. De cultuur, die in West-Azië is ontstaan heeft twee oorsprongshaarden, Mesopotamië en Egypte, waaruit via Grieken en Romeinen de Europese beschaving is ontstaan.

Een cultuur is opgebouwd uit cultuurelementen. Dat zijn verworvenheden op stoffelijk of geestelijk gebied, door ondervinding of uitvinding verkregen en van mens tot mens en van geslacht tot geslacht verder gegeven. Een nieuw cultuurelement vormt een vooruitgang der beschaving.

Volgens Herbert Kühn *) zijn vier elementen kenmerkend voor de Bandkeramiek en wel de beoefening van landbouw, de vaste nederzettingen, de versiering van het aardewerk en de verering van de Magna Mater. Deze kunnen we, met uitzondering van de laatstgenoemde, constateren in het hele verspreidingsgebied der Bandkeramiek, zich uitstrekkend van de Balkan tot in onze streken. De „uitvinding” van landbouw als middel van bestaan, naast jacht, visserij en veeteelt, is van buitengewone be-

tekenis geweest voor de mensheid. Kühn noemt het een revolutie te vergelijken met de verandering, die de vorming van steden en staten, de opkomst van handel en bedrijf en het gebruik van het schrift medebracht (het begin der Historie) en de industriële revolutie in het midden der 19de eeuw.

Door de landbouw ontstond levensmogelijkheid voor meer mensen in een gebied door een nieuw en zekerder middel van bestaan, maar tevens werd de mens meer van de natuur afhankelijk. Hij werd gedwongen deze gade te slaan, met het weer en de jaargetijden rekening te houden, de omstandigheden voor de groei der gewassen na te gaan en naar middelen uit te zien om de grond te bewerken : het begin van de beheersing van de wetenschap der natuur.

De landbouwer is gedwongen in de nabijheid van zijn akker te blijven. Er ontstonden vaste nederzettingen en daarmee was de grondslag gelegd voor de vorming van onze samenleving.

De landbouw is „uitgevonden” in het Midden-Oosten, waar de eerst verbouwde graansoorten, gerst en tarwe, in het wild voorkomen. Mesopotamië en Egypte zijn bekend als landbouwgebieden in de Oudheid. Van hieruit heeft de landbouw zich uitgebreid. Ook de Bandkeramici hebben hem uit Voor-Indië overgenomen. Dit blijkt uit de verbreiding van de Bandkeramiek. Ze wordt gevonden op de lössgronden van de Balkan, het Donaugebied, Bohemen, Midden-Duitsland en langs Rijn en Maas. Dit geeft tevens de weg aan waarlangs die cultuur onze streken bereikt heeft. De Balkan vormt de verbinding met Voor-Azië. Dat de sporen van de Bandkeramiek vnl. op de lössgronden te vinden zijn bewijst, dat deze ten nauwste samenhangt met de landbouw. De löss behoort tot de beste cultuurgronden der aarde.

De Bandkeramici hadden vaste woonplaatsen. Zij woonden in grotere nederzettingen, die door een gracht of wal omgeven waren. In de Balkan worden de sporen van deze nederzettingen gevonden in zogenaamde „tells” of woonheuvels, die ontstaan zijn door dat de lemen hutten, die herhaaldelijk door een of andere oorzaak ingestort of vernield waren, op dezelfde plaats werden opgebouwd. Deze tells verheffen zich tot tien meter boven het maaiveld. Naarmate de afstand tot Azië groter wordt, gaat het tell-karakter steeds meer verloren. In onze streken verheffen de nederzettingen zich weinig of niet boven de grond. De woningen zijn hier geen lemen hutten, maar huizen met een geraamte van hout en wanden van vlechtwerk.

Het meest kenmerkende voor de Bandkeramiek is het aardewerk. Dit bestaat vnl. uit kalebas-vormige potten, die versierd zijn met banden, gevormd door evenwijdig lopende spiraal-, meander- of zigzag-lijnen. Aan deze band-vormige versieringen is de naam Bandkeramiek ontleend. Het aardewerk vertoont echter verschil in versiering in de onderscheiden vindplaatsen. Het oudste op de Balkan gevonden aardewerk vertoont een grote overeenkomst met dat uit Mesopotamië : het heeft geschilderde in plaats van door ingekraste lijnen gevormde banden. Geleidelijk, naarmate men Midden-Europa nadert, maakt deze beschildering plaats voor lijnen. De motieven van de versiering, de spiraal-, meander- en zigzag-lijn echter vormen overal het typische kenmerk van de keramiek.

Het vierde element, de verering van de Alma Mater, de Grote Moeder, staat in verband met de landbouw. Van de vruchtbaarheid van de akker hangt de oogst af en de Alma Mater belichaamt de vruchtbaarheid. Haar beeld wordt in woningen in een nis aangetroffen. Op de Balkan komt zij veelvuldig voor, in Bohemen minder, terwijl ze in onze streken nog niet is aangetroffen. We hebben hier een cultuurelement, dat uit het Oosten komt, maar het Westen niet bereikt heeft.

Uit de herkomst der kenmerkende cultuurelementen blijkt, dat de Bandkeramiek uit het Midden-Oosten, de bakermat van onze beschaving komt. Daar vond ze haar oorsprong en van daar uit heeft ze zich stapsgewijze uitgebreid tot in onze streken. Ze is a.h.w. een uitstraling uit het Oosten, die hier evenals ginds een wijziging in het leven van onze voorzaten bracht. Daarmee begon een nieuw tijdperk in de geschiedenis, dat wij het Jong Steentijdperk of Neolithicum noemen.

Kühn meent het begin van het Neolithicum (de akkerbouw) in het Oosten te moeten stellen omstreeks 4000 v. Chr. en dat deze cultuurgolf 1500 jaar nodig gehad heeft om onze streken te bereiken. Wij zouden dan onze Bandkeramici omstreeks 2500 v. Chr. moeten plaatsen. Deze langzame gang van de beschaving sluit verbreding door een volksverhuizing uit en wijst op een geleidelijke kolonisatie van de lösgonden van uit het Oosten. De Bandkeramici zouden dan nieuwe bewoners van Zuid-Limburg zijn die hier het Neolithisch tijdperk openen. Zij zijn de eerste inwoners van onze streken, die sporen van vaste woonplaatsen hebben achtergelaten en van wie we, door de opgravingen, iets meer weten dan dat ze er geweest zijn. De vondsten te Caberg, Elsloo, Stein, Geleen en Sittard leveren ons gegevens omtrent hun nederzettingen en woningbouw, hun middelen van bestaan, hun werktuigen en hun leefwijze. De onlangs te Elsloo gevonden graven tonen ons hun eerbied voor de doden, die ze niet verbranden, maar op onze wijze ter aarde bestelden.

J. J. JONGEN

*) Herbert Kühn. Der Aufstieg der Menschheit.

Overplaatsing van het **Altaarrecht**

van het adelijk huis **BENZENRADE**

naar het Kasteel van **SCHAESBERG**

EKELE jaren geleden werd door de heer Horst in het Bulletin een korte beschouwing gegeven over het bestaan van een adelijk huis te Benzenrade, genaamd „het Blockhuys”¹⁾. De weduwe Thomas Rosenboom, „oudt 76 jaeren”, wonende op de Benzenraderhof, legde dienaangaande op 3 september 1682, ten overstaan van schout en schepenen van Heerlen, een verklaring af²⁾. Naast dit tot dan toe onbekende gegeven, treffen we

in haar verslag nog een passage aan, die wijst op het bestaan van een altaar in genoemd adellijk huis, luidende als volgt:

„.... dat sij diverse maelen heeft hooren seggen, dat ten tijde wanneer den selven huys ende Altaer noch in standt was, wierde door eenen Capelaen, genaempt heer Orlinghs, die op het voornoemde huys gewoont heeft ende de plaats bedient als capelaen, geevende reedenen van weetenschap dat sij dit van kindsgebeente af heeft gehoord en daar alle om verkeert tot desen huydigen dach toe....”.

Zoals wellicht bekend zal zijn, behoorde het adellijk goed Benzenrade tot de z.g. Wickrader lenen en was in het bezit van de familie van Binsfeld³⁾. Door het huwelijk van Frederik van Schaesberg met Maria van Binsfeld, dochter van de maarschalk van de hertogdommen Gulik en Berg, in 1592, werden voor de familie van Schaesberg nieuwe perspectieven geopend. Naast de nodige geldelijke voordelen als bruidschat, erfde zijn vrouw later nog, na de dood van haar vader Jonker Johan van Binsfeld in 1613, de goederen van Benzenrade en Keverberg⁴⁾. Frederik van Schaesberg werd reeds op 2 december 1613 met deze goederen beleend⁵⁾. Benzenrade was in die jaren een uitgebreid bezit, groot aan akkerland, weiden, beemden, bossen en heide in totaal 80 bunder⁶⁾.

Het behoeft verder geen betoog, dat bij de overgang van de goederen van de familie van Binsfeld in handen van de familie van Schaesberg al het aanwezige werd overgedragen. Ook het bovengenoemde altaar, dat vanwege de bouwvalligheid van het door oorlogsgeweld verwoeste kasteel Benzenrade⁷⁾, aldaar geen dienst meer kon doen, werd hiervan niet uitgesloten.

Dat we hier inderdaad hebben te doen met een *verplaatsing* van het beneficium en geen nieuw verworven privilege⁸⁾ voor het kasteel Schaesberg, moge blijken uit de verklaringen van Jacob Sluijpers, gewezen koster te Welten, „oudt in de 80 jaeren”, Hendrik Schepers, oud-koster van Heerlen „oudt ontrent 48 jaeren”, mr Geurdt Cortenbach, „oudt 66 jaeren” en Thomas Roseboom, halfwin op de hof Benzenrade „oudt 61 jaeren”, afgelegd in 1671 voor schout en schepenen van Heerlen, waarbij gevoegd zijn andere verklaringen over dit altaar in kasteel Schaesberg uit het jaar 1682. Zoals gewoonlijk werden bij moeilijkheden en gebrek aan schriftelijke bewijsstukken enkele oudere mensen door de schepenbank ondervraagd. Hun verklaringen, onder eed opgemaakt, moesten meestal de oplossing geven en werden dan ook wel als bewijs geaccepteerd. Jammergenoeg zijn vorenvermelde archiefstukken niet geheel compleet, doch zij geven ons toch een goed inzicht in deze materie. Voorts vinden we hierin nog diverse andere wetenswaardigheden, die alle de moeite waard zijn hier te vermelden.

Genoemde verzoekschriften zijn opgemaakt ten behoeve van de „hochwelgeborene Isabella Margaretha, douuagiere vrij vrouwe van Schaesberg geboorne vrij vreulen van Bernsauw vrouwe van Hardenbergh etc.”⁹⁾. De door haar verlangde gegevens werden in de vorm van een vragenlijst neergelegd, waarop bovenvermelde personen een antwoord dienden te geven. Het feitelijke doel van deze gerechtswestie is een vraagteken.

Er zijn geen aanwijzingen te vinden, die ons hierover nadere inlichtingen verschaffen. Uit de stukken van 1682 blijkt wel, dat er een proces ahangig is gemaakt tegen de „heere Henel, pachter der sack ende geestelijke Renten”. Vermoedelijk betwistte deze laatste het recht van het mogen hebben van een altaar, waaraan bepaalde inkomsten waren verbonden, of wilde hij een verworven privilege, zij het dan ook overgenomen, aanslaan in de belasting? Ook de verklaring van de wed. Rosenboom uit 1682 mogen we gerust in dit licht bezien.

De vragenlijst zelf is helaas niet meer voorhanden. Wel de verklaringen van de 4 vorenvermelde personen en wat belangrijker is, de door de schepenbank uit de gegeven antwoorden samengestelde conclusie :

„In den eersten altois behoort te hebben, dat het Adelijk Huys Bensenraedt voor dato sonds aengehadt hebben eenen altaer, gebeneficiert (inkomsten uit geestelijk goed) met vier mudden haveren jacrs tot eenen messe s'vrijdags in de weeke.

Dat het selve huys ende aeneleven van dyen naerderhandt is gesuccedeert (overgegaan) aen het adelijk Huijs Schacsberg.

Dat, vermits de caduciteyt (bouwvalligheid) vanden voors. Huys Bentzenraedt, het selve beneficium voor veele jaeren bij de possessseuren doen ter tijdt is getransfereert (overbrengen van de ene plaats naar de andere) geworden totten selven huysc Schaesbergh.

Dat den vader saliger vanden jongst overledenen heere Johan Frederick vrijheere van Schaesberg, Alstorf, Krieckenbeck ende Mertzenich, des vorstendoms Guilick lanthoffmeester, Amptman tot Bruggen, Dalen etc. hetselve beneficium heeft gegunt gehadt aen seeckeren heere Johan Schepers in sijnen leven Rector der capellen tot Welten tot desselffs betere subsistentie (levensonderhoud) met desen last nochtans dat den voors. Rector schuldig ende gehouden is geweest alle weecken als voor op vrijdags te doen eene messe op den voors. adelijcken huijsc Schaesbergh oft emmers als voors. vrijheere daer was resideerende.

Dat naer doot vanden voors. heere Scheepers hetselve benefitium bij voor hochg. heere Baron uijt gelijcken consideratien (overwegingen) ende lasten vergunt is geworden aen seeckeren heere Joachim Syberti.

Dat naerderhandt den voors. heere Joachim om reedenen (aenden geistliche overicheyt bekent) gesuspendeert (geschorst) is geworden in sijnen kerckelijcken dienst.

Dat er oirsaecken van dyen gem. heere Baron denselven mede heeft gepriveert (berooft, onttrokken) van de voors. vier mudden haveren ende deselve gegeven aen seeckeren heere Herman Wetzels met last als boven.

Dat de voors. deponenten addeeren (bijvoegen) voor redenen van welweetentheyt in spee mr Gordt Cortenbach en mr Jacob Sluijpers deselve messen op den voors. Huys Schaesberg ten tijde noch vanden vadere saliger vanden hooghg. Baron in persone gediend te hebben d'welck sij verclaeren bij goede memorie te liever gedaen te hebben omdat sij alsdan visscherije t'ecten creegen etc.⁹⁾.

Bovenstaande samenvatting van de schepenbank spreekt voor zichzelf. Interessant is wel, dat er een opsomming wordt gegeven van een aantal bedienaren van dit altaar. Ook dat de misdienaars vrijdags vis kregen is natuurlijk als een bijzonderheid te vermelden, aangezien het vissen en het kweken hiervan n.l. een van de vele heerlijke rechten was, die alleen aan de aanzienlijken voorbehouden waren. We vinden daarom dan ook practisch bij ieder kasteel een of meer vijvers, hetgeen ook weer een bron van inkomsten voor de heer kon betekenen.

Over de verdere lotgevallen van dit beneficium op het kasteel Schaesberg ontmoeten we nog enkele nadere gegevens in de verklaringen van Wilhelmus Keibets en de wed. Douven-Pennings, uit het jaar 1682. Deze personen worden door het gerecht van Herlen verhoord op verzoek van de „hoogh wel.Eed: gebooren vrij heere de Schaesberg, Kreeckenbergh ende Lichtenbergh etc. als oock de vrouwe douagiere de Schaesbergh ende Haerdenburgh etc. ¹¹⁾” tegen de heer Henel, pachter der „sack ende geestel. Renten”. We zien dus, dat na 11 jaar deze aangelegenheid nog steeds niet tot klaarheid was gebracht.

De aan getuigen gestelde vragen beperken zich echter tot het aantal van twee, die we dan hier zullen laten volgen:

”1. Sr Wilhelmus Keibits gevraght zijnde oft hem niet kennelijck ende nogh seer wel indachtigh is datter in sijne kinderlijcke jaeren is geweest eenen Capelaen met name hr. Hendrick Gringels weesende een waal, ende denselven binnen den huysse Schaesbergh de vrijdaghse Messe gedient ettelijcke jaeren als geene andere beneficium hebbende als tot Herlen capelaen sijnde.

2. Waer naer heeft gesuccedeert hr Johan Schepers, die doen oock benefens het beneficium tot Herlen de cappelanie tot Welten bedienende, redene van weetenschap dat de aude duwariere loffelijck memorie hem deponent als laccaye liet tot Herlen bij Hendrick Schepers (custer aldaer) ter scholen gaen om de messe te leeren dienen.

3. Als meede de wede. Willem Penninx sal verclaeren het geene voors. alsoo in sigh waeragtigh te weesen.

4. Ook dat sij deponente menigh mael de messe heeft gehort van welgemelte hr Gringels, die het beneficium opt huys Schaesberg bediende en sulcx ter weecken ens (eens) ed (des) vrijdaeghs, welcke messe het meeste wierde gedient deur den voorn. Wilhelmus Keibits, geevende reedenen van weetenschap dat sij deponente nu ontrint de 60 jaeren aldaer op den huysse halffwinse is gewest.”

In het antwoord van deze twee personen lezen we:

”Sr. Wilhelmus Kibets, oudt omtrent 66 jaeren verclaerdet den eersten articul waer te sijn.

Op den 2en van gelijcke verclaert waer te sijn geevende reedenen van wetenscapse dat den heere Schepers aen den messe eenen jongen meede brengen om de misse te dienen.

De wed. Jacob Douven oudt omtrent in de seventich jaeren verclaert dat haer seer wel kennelijck is dat seeckeren Capelaen met naeme heer Hendrick Gringels alle vrijdaege ende somtijts sondaghs heeft misse gedaen op den Huys van Schaesbergh.

Den 2e ignorat (bevestigend).

Op den 3e art verclaert mennich mael de messe gehoort te hebben ende datte selve misse is gedient geworden door Wilhelmus Kibets geevende redenen van wetenschap dat zijn inde sestich jaeren op den Huyse Schaesbergh gewoont heeft. (w.g.) Rytgen Penninghs".¹²⁾

Uit deze verklaringen kunnen we naast de eigenlijke gegevens, die rechtstreeks betrekking hebben op de te behandelen kwestie, ook weer enkele andere geschiedkundige feiten naar voren halen zoals o.a. een aanvulling op de lijst van kapelaans te Heerlen, tevens bedienaar van het altaar op kasteel Schaesberg, alsmede het feit, dat de wed. Jacob Douven-Pennings rond de 60 jaren op de boerderij van het kasteel heeft gewoond.

Bij het feitelijke doel van deze gerechtskwestie hebben we wegens gebrek aan voldoende bewijsstukken noodgedwongen een vraagteken moeten plaatsen. Ook nu het gaat over de uiteindelijke beslissing van deze justitionele aangelegenheid kunnen we geen uitsluitsel geven.

N. EUSSEN

- 1) J. HORST : Het Adellijk Huis te Benzenrade en de drie Oortspuit aldaar; in: Bulletin „Land van Herle” 1953, afl. 5, blz. 103.
- 2) De gehele tekst van bedoelde verklaring is opgenomen in: Gichtregisters Heerlen, L.v.O. 2029, blz. 295 (Gem.archief Heerlen).
- 3) P. PETERS : Wandelingen in en om Heerlen. Heerlen 1917, blz. 69.
- E. TODE : Chronik der Retersbeck-Schaesberg. Görlitz 1918, blz. 53.
- 4) J. J. JONGEN : Gedenkboek ter gelegenheid van het 250-jr. bestaan der parochie Schaesberg. 1700 — 1950. Schaesberg. 1950, blz. 29.
- 5) E. TODE : o.c., blz. 53.
- 6) P. PETERS : o.c., blz. 69.
- 7) Civiele Gedingen 1671—1673, L.v.O. 1966 (Gem.archief Heerlen); zie punt 6 van de verklaringen afgelegd door Hendrik Schepers, Thomas Roseboom, Jacob Sluijpers en Geurd Cortenbach: „verclaeren gehoort te hebben dat het Huijs Bensenraet in oorloghs tijde is gereueneert (hier bedoeld geruïneerd) ende het beneficium aen het Huijs Schaesbergh getransereert geworden”.
- 8) Oorspronkelijk was dit een heerlijk recht (eigen kerken); later door de H. Kerk geregeld;
L. v. HOMMERICH : Bijdragen tot de geschiedenis van Heerlens kerkelijk verleden; in: Bulletin „Land van Herle” 1957, afl. 2, p. 24.
- 9) E. TODE : o.c., blz. 67.
Isabella Margaretha von Bernsau (* 4 maart 1697) was de oudste dochter en erfopvolgster van Johan Sigismund, vrijheer von Bernsau, heer tot Hardenberg (* 3 okt. 1655) en Anna van Asbeck tot Achteren-berg. Zij huwde op 26 jan. 1655 met Frederick Arnold, vrijheer van Schaesberg, geboren op 5 maart 1630 en overleden in de maand april 1667. Hij was een zoon van Johan Frederik van Schaesberg en Ferdinanda van Wachtendonk.
- 10) Civiele Gedingen 1671—1673, L.v.O. 1966 (Gem.archief Heerlen).
- 11) Zie voetnoot 9).
- 12) Civiele Gedingen 1671—1673, L.v.O. 1966 (Gem.archief Heerlen).

HISTORISCHE CHRONIEK

In Memoriam Dr. E. BATTÀ

Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap heeft door het overlijden van zijn voorzitter, dr E. Batta, op 11 september 1959, een gevoelig verlies geleden.

Dankbaar gedenken wij hetgeen de heer Batta voor de Kring Heerlen en voor het Bulletin van het Land van Herle deed: zijn stuwende belangstelling en de wijze, waarop een goede samenwerking met het hoofdbestuur van voornoemd genootschap werd verkregen. Het laatst voerde hij in Heerlens Raadzaal het woord tijdens de streekdag van 19 april j.l., waarbij hij speciaal de aandacht vestigde op het behoud der Heerlense thermen voor het nageslacht.

Zijn sympathieke persoonlijkheid heeft in niet geringe mate bijgedragen tot de groei van ons genootschap. Zijn werken en zijn optreden mogen voor ons een voorbeeld zijn.

Hij ruste in Gods vrede!

HET BESTUUR

De nederlandse katholieke Aannemers- en Patroonsbond hield op 26 en 27 mei jl. haar 37e Bondsjaarvergadering te Heerlen. Naar aanleiding hiervan gaf de bond een programmaboekje uit, waarin o.m. in een korte samenvatting enige punten uit het geschiedkundig verleden van Heerlen werden besproken.

Verschenen is het 6e deel van het Handboek der geografie van Nederland, provincie Limburg, bewerkt door J. J. Jongen, Schaesberg. Iedereen, die belang stelt in het verleden van zijn gewest onder aardrijkskundig opzicht, mag de lezing ervan warm worden aanbevolen. De auteur ontleedt met het gemak van iemand, die zijn stof beheerst, onze provincie volgens de moderne gezichtspunten der geografie, zodat de behandelde materie op wetenschappelijk niveau wordt geplaatst. Er is m.a.w. ruimte gelaten voor de wiskundige aardrijkskunde, de geologie en de sociografie. Onze heuvelen en dalen, onze zandvlakten en kleistroken, ons gesteente en plantengroei, de vorming onzer industrie-centra: we gaan ze in een beredeneerde samenhang zien.. Een leerzame uitgave, die ook voor de leek op dit gebied verstaanbaar geschreven is.

Naar aanleiding van het 40-jarig bestaan van Gebr. Plieger Sanitair- Metaalhandel N.V. te Heerlen/Amsterdam gaf deze firma een fraaie brochure uit. De tekst bevat waardevolle gegevens over het ontstaan en de uitgroei van dit grootbedrijf. Wel gekozen foto's der initiatiefnemers, van medewerkers alsmede fotokopieën van interessante teksten uit het bedrijfsarchief maken deze uitgave tot een fris geheel.

L.v.H.